

A "Kinek mihez van joga?" kérdésfelvetés kapcsán a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó vállalati, intézeti szakkönyvtáraink sorsáról

Jelen írásommal ahhoz a nyitva maradt kérdéshez csatlakozom, amelyet *Budai Tamás* vetett fel a TMT 1988. 6–7. számában (p. 218.) "Kinek mihez van joga?" címen. Az ott megvilágított kedvezőtlen jelenség háttéréről, múltjáról is szólok, de a leírtakkal nem a "történelmi áttekintés" típusú műveket kívánom szaporítani. Ellenkezőleg, megoldást keresve és sürgetve vettem papírra tapasztalataimat, gondolataimat.

1. A 60-as évek végén, de különösen a 70-es években, a "mindenki maga felelős a saját informáltságáért" jelszóval fémjelzett korszakban a magukra valamit is adó vállalatok, kutató és fejlesztő intézetek szép számban alapítottak szakkönyvtárat. Az esetek többségére igaz, hogy a könyvtárak fenntartói maguk döntöttek és dönthettek el, hogy – az akkori divatos szakzsargonnal élve – "szakirodalmi információs bázisuk" megteremtésére évente milyen összeget szánnak. Az esetek kisebb részére pedig igaz, hogy a fenntartók az állami költségvetéstől juttatást kaptak könyvtárak állományának gyarapítására. Ennek háttérben az az indok húzódtott – példa erre többek között a KSH SZÁMOK, később: SZÁMALK Könyvtára is –, hogy az állam egyes, népgazdaságilag kiemelkedően fontosnak nyilvánított szakterületek fejlődését-fejlesztését ilyen eszközökkel is támogassa.
2. Szerencsés esetben – jó gazdálkodási feltételek mellett – a szellemi felkészültség sem hiányzott: szakmailag "erős lábon álló" könyvtárosok munkája révén értékes állományok alakultak ki. A gyarapító-feltáró munkát – ismerjük a könyvtárosok "megmagyarázhatatlan" szakmai lelkesedését – sok helyütt tájékoztatási szolgáltatások létrehozása követte. Ezeket, ha a belső felhasználóknál megállták a helyüket, a tágabb szakmai környezetben is ajánlani-terjeszteni kezdték. Kezdetben ingyenesen, majd térítésért. Az árakat – hatósági árképzés híján – eleve a felvevőpiac határozta meg.
3. Számos könyvtárban érték meg a feltételek arra, hogy hagyományos szolgáltatásaikat nyilvánosan is hozzáférhetővé tegyék, s ha gyűjteményük spe-

ciális volt, országos hatókörű tájékoztató tevékenységet is kifejtssenek. Ehhez

- ▶ objektív feltételként adódott a speciális gyűjtőkör és gyűjtemény, az önálló könyvtári és tájékoztató szolgálat, a költségviselési képesség (állami dotáció vagy saját pénzügyi erőforrás),
- ▶ szubjektív feltételként (nem kevésbé nyomósan) pedig az, hogy a gazdasági fejlődés extenzív szakaszában ez a nyitott információs gyakorlat öregbítette a fenntartó szakmai hírnevét, a vállalat-intézet fontos marketingtényezőjévé, helyenként goodwill-elemévé vált.

Megindulhatott a procedúra: hálózati csatornákon, vagy közvetlenül a könyvtárak szakmai felügyeletét ellátó Kulturális/Művelődési Minisztérium erre illetékes osztályától szakmai minősítést kérhetett a könyvtár, ill. fenntartója.

Ha a könyvtár megfelelt a kritériumoknak (ezek egyike a nyilvános könyvtárként való működés), országos feladatkörű szakkönyvtárrá minősítették. (A kép teljességéhez és hűségéhez tartozik, hogy a szakkönyvtárak ilyen elismerésének "felülről" kezdeményezett változata is létezett.)

Amikorra az 5/1978. KM sz. rendeletet közzétették, több mint száz szakkönyvtár viselte e megkülönböztető és kitüntető címet.

4. Ezt a (szak)könyvtári szempontból dicsőséges korszakot jellemzi azonban más is: nevezetesen az ún. nagy (szak)könyvtárak relatív elszegényedése. A vezető könyvtári szakemberek szájából (már akkor is) elhangzik, és számos cikk is foglalkozik vele, hogy a kultúrát szolgáló anyagi-szellemi erőforrások elosztása, felhasználása nem a jó pályán halad. A nagykönyvtárak stagnáló vagy éppen apadó dotációjukból egyre kevésbé képesek a gyarapítás szakmai színvonalának tartására, állományuk kívánatos fejlesztésére. Sajátos szimbiózisok alakulnak ki: a nagykönyvtárak tájékoztatási szolgáltatásainak, kiadványainak dokumentumháttérét – jelentős és növekvő mértékben – vállalati-intézeti könyvtárak kezdték biztosítani. (A tájékoztatási szolgáltatás – legyen az SDI vagy referálólappal – nyomán felmerülő doku-

mentumigényeket ezért mindmáig sokszor csak közvetett módon elégítheti ki a nagykönyvtár, idő- és presztízsvesztés árán.)

Hogyan? A nyilvános nagykönyvtáraknak nem, vagy kevesebb pénz jut, a helyi szakkönyvtárak pedig virágozhatnak? Igen, mert létezik egy ipari-mezőgazdasági lobby, amely saját érdekeit messzemenően érvényesíteni tudja, és ebből a "leosztásból" főként a műszaki és agrárterületen működő könyvtárak számára is jut valami. Ezzel szemben nincs olyan érdekcsoport, amely a kulturális-könyvtárügyi érdekeket érvényesíteni tudná.

5. A 80-as évek végét éljük. A helyi szakkönyvtárakat létrehozó-fenntartó vállalatok, intézetek gazdálkodási feltételei – általában – romlottak.

A nyereséges(ebb) működésre törekvés általánosan jellemző. Nincs mit tenni: górcső alá kerül az alap- és kiegészítő tevékenység, a költség- és bér-gazdálkodás, a munkaerő-kihasználás stb. Ebből az átvilágításból – szándékosan nem az érték-*elemzést* használom – a szakkönyvtár sem maradhat ki. Vele kapcsolatosan a következő tipikus kérdések-válaszok adódnak.

1. *kérdés:* Kimutatta-e már Magyarországon valaki is, hogy a könyvtári tevékenység közvetlen gazdasági hasznot hoz?

1. *válasz:* Nem, senki nem mutatta ki.

2. *kérdés:* Bizonyította-e Valaki, hogy a könyvtári szakirodalmi tájékoztatási tevékenység közvetlen bár, de befolyásolta a fenntartó eredményességének pozitív megítélését?

2. *válasz:* A Valaki ezt (még) nem bizonyította be.

3. (*komplex*) *kérdés:* Ha a könyvtár nyilvános, és szakterületén országos feladatkört tölt be, e többletfunkciójának ellátásához milyen fenntartási költségek járulnak?

Nagyobbak-e, mint amennyit csak belső célra dolgozó könyvtárára szánna a fenntartó?

Ha igen, akkor kapott-e ehhez az államtól segítséget, támogatást?

A jövőben számíthat-e erre a szubvencióra, ha a sajátoldali kötelezettségeinek eleget tesz?

3. (*komplex*) *válasz:* A fenntartónak minden eddiginél szigorúbb költség-gazdálkodásra kell törekednie, ez köztudott. Nyereségességet nem szolgáló tevékenységre – ha ez adócsökkentéssel sem jár! – nem érdemes költeni (legfeljebb sportklubot szponzorálni).

A szakkönyvtár fenntartására kapott állami támogatás bizonytalan, sőt, egyes könyvtáraktól már el is vonták.

Tipikus vállalati következtetés: a vállalatnak a szakkönyvtár indirekt módon sem hoz/hajt hasznot, tevékenysége improduktívnak minősül, fenntartása pedig igen sokba kerül.

Fenntartásához vállalati-intézeti érdek nem, vagy alig fűződik, működésével a marketingpolitikát sem szolgálja.

A közérdekért pedig – ha eddig nyilvános volt a könyvtár – feleljen más!

6. Az előbbi gondolatmeneten végighaladva, már nem is csodálkozhatunk azon a fenntartói reagáláson, hogy a korábban kitüntetett minőségű, széles olvasói kört ellátó nyilvános szakkönyvtárat belső, csak vállalati célokat kiszolgáló könyvtárként működtetik. Ez számos járulékos intézkedést hoz magával:

► a gyűjtőkör leszűkítését a vállalati-intézeti érdekkörre,

► a korábbi gyűjteményépítés során kialakított állomány "befüllesztésé"-t, "bedugaszolását"-t (van, ahol ez 70–80 millió forintnyi érték elzárását jelenti), és nem utolsósorban:

► az alkalmazott könyvtárosok, információs szakemberek létszámának csökkentését.

Ez persze nem látványosan gyors és durva folyamat, van, ahol körültekintően folytatják le, akár a felszámolandó falvak körbeszántását, az odavezető utak megszüntetésével. Például így: a hagyományosan és jogszabályilag deklaráltan ingyenes könyvtári alapszolgáltatásokért a vállalati fenntartású, nyilvános szakkönyvtárnak külső olvasóitól több száz forintos térítést kell kérnie. Aki nem tudja/akarja ezt megfizetni, leszokik a könyvtár használatáról. Később – esetleg – a létezését is elfelejti.

7. Szeretném e trenddel kapcsolatosan a következőket leszögezni, értésre adni:

► A könyvtár, a gyűjtemény, ha építik-gondozzák-feltárlják anyagát, és ha használják (hagyják, sőt elvárják a használatát), akkor olyan, akár az élő szervezet.

► Könyvtárat, gyűjteményt létrehozni, fejleszteni, olvasói-felhasználói kört kialakítani, majd a "csapok elzárásával" mindezt a múltbeli cselekvést megtagadni, az élő szervezetet elföldeni – lehet-e felelősséggel?

Ha a képet igaztalanul sötétre festettem, örömmel venném a létező ellenpéldákkal alátámasztott szakmai cáfolatot, ha viszont a tükör nem torzít, akkor

► pazarló, szűk látókörű, lezüllesztő, tudomány-és kultúrpolitikailag megengedhetetlen folyamat indult el, és bontakozik ki egyre markánsabban. Állítsuk meg, amíg nem késő!

► Egy – a korszellemet szükségszerűen tükröző – megoldási javaslat: részesülhessenek adókedvezményben kulturális missziós tevékenységükért azok az intézmények (vállalkozási formától függetlenül), amelyek nyilvános funkciót ellátó, országos feladatkörű szakkönyvtárat tartanak fenn.

Ennek pénzügyi feltételrendszerét meg lehet teremteni.

Haraszti Pálné

MKE Műszaki Könyvtáros Szekció